השער – עיתון חיפאי נשכח

יחיאל לימור ויאיר ספרן

מבוא

ביום חמישי, 1 ביוני 1933, הופץ ברחובות העיר חיפה עיתון חדש בשם **השער**. מתחת ללוגו של שם העיתון, התנוסס הכיתוב הבא: "שבועון כלכלי־חברתי־ספרותי. יוצא לאור בכל יום חמישי. ערוך בידי י' טריוואקס". הגיליון השני יצא לאור ביום חמישי שבוע לאחר מכן, וכך היה גם בשלושת השבועות הבאים, ואז נאלם קולו של העיתון ונעלם. הוא נעלם לא רק מדוכני העיתונים, אלא גם מהזיכרון ההיסטורי.

למרות תוחלת החיים הקצרה של העיתון, חשיבותו כפולה: האחת, העיתון זכאי לתואר "המקומון הבלתי תלוי הראשון בחיפה ובצפון הארץ", והשנייה – הוא היה מהסמנים הראשונים של צמיחת העיתונות המקומית בחיפה, שיש המגדירים אותה כערש העיתונות המקומית בארץ ישראל.[1] מאמר זה מספר את סיפורו קצר הימים של העיתון **השער**.[2]

תפקידי העיתונות

בשנות השבעים של המאה הקודמת הועתקה תשומת הלב של חוקרי תקשורת, במידה רבה, משאלות כמו מהי ההשפעה של אמצעי התקשורת ההמונים או על מי וכיצד הם משפיעים, לשאלה חדשה: אילו שימושים עושים בני אדם בתקשורת ההמונים ואילו סיפוקים הם מקבלים מכך?[3] הסיפוקים הם מענה לצרכים אנושיים מגוונים, כגון צרכים אינפורמטיביים־קוגניטיביים (כמו לימוד, ידע והבנה), אֶפֶקטיביים (רגשיים, כמו חוויה או הנאה) או אינטגרטיביים (לדוגמה: לחוש חלק מקהילה). מחקר מקיף שנערך באותו עשור בישראל הצביע על שורה של סיפוקים שנתקבלו כתוצאה מצריכת אמצעי תקשורת, ובהם: להבין את הנעשה בארץ ובעולם, לקבל מידע שיאפשר להשתתף בשיחות בחברה או לקבל מידע שימושי לחיי היום־יום.[4] מחקרים מודרניים מצביעים על כך שכדי לקבל מענה לצרכים השונים שלהם צורכים בני אדם את תקשורת ההמונים לסוגיה – טלוויזיה, עיתון, רדיו, קולנוע או אינטרנט – בצורה דיפרנציאלית; אך בשנת 1933 העיתון היה אמצעי תקשורת ההמונים היחיד בארץ ישראל.[5] היעדר מענה מספיק לצרכים תקשורתיים פירושו חסך תקשורתי־חברתי־תרבותי שתוצאתו היא, בין השאר, מצב של תסכול אישי וחברתי וניכור.

תחושת החסך באמצעי תקשורת רלוונטי ועדכני – כלומר, עיתון מקומי המספק צרכים קוגניטיביים (מידע) ואינטגרטיביים (תחושות זיקה וקשר לקהילה) בסביבה

הקרובה שבה חיים – מצאה את ביטויה כבר בעיתון **הצפון**, שהופעתו קדמה בשבע שנים להופעת **השער**. במאמר המערכת בגיליון הראשון של **הצפון**, שראה אור ב־19 בפברואר 1926, נכתב: "סוף סוף יהיה לחיפה, בירת הצפון, עיתון משלה שמטרתו העיקרית תהיה לעמוד על משמר העניינים המקומיים ועל תקנתם". אלא שתוחלת חייו של **הצפון** לא הייתה ארוכה ואף לא תמיד סדירה, והוא נסגר לאחר כשנה וחצי.[6]

החסך במידע רלוונטי והתסכול שנגרם בעטיו עלו. המו"ל של עיתון **השער**, יצחק טרייואקס (שחתם בשם י' טר'), כתב במאמר המערכת (שאינו נושא כותרת) בעמוד הראשון של הגיליון הראשון של **השער**,[7] כי "אך למותר הוא לבאר את הצורך הרב בהוצאת עיתון בצפונה של ארץ ישראל בחבל שיש בו למעלה מחמישים אלף יהודים". העיתונאי והסופר יעקב פיכמן עמד, במאמר בגיליון הראשון, על המאבק על ההגמוניה בין תל אביב ובין חיפה, ו"כמעט אין ספק שיד תל־אביב על העליונה". הוא הוסיף כי "חיפה, במלחמה הזאת, אפילו אינה מתמודדת. היא נמצאת מחוץ לתחום ואינה מוצאת ביטוי הולם וראוי".[8] גם ממאמרו של זלמן פבזנר, שפורסם אף הוא באותו גיליון, נשמע קול תוגה בכתבו כי "קטנה ודלה היא ההיסטוריה של העיתונות העברית בחיפה", וכי "עד כה לא היה לה לחיפה מזל בעיתונים בני־קיימא".[9]

עוצמת התסכול של תושבי חיפה, שחשו עצמם כפריפריה רחוקה ומנותקת, עולה במלוא חריפותה ממאמרו של מנשה פוליני בגיליון השני של **השער**. לדבריו, עד ליום שבו יצא לאור הגיליון הראשון של **השער**, "הייתה חיפה העברית עיר־פרזות, ובניה־אזרחיה היו ממש, ככתוב בספר בן־בוזי הכהן, 'יושבי לבטח כולם מעיתונים מקומיים, יושבים באין חמת פתנים ונחש־בריח, ודלתיים לחדשות אין להם'. באמת מחזה מעורר רחמים! עד שבאו אנשים טובים, אשר לא יכלו יותר לסבול את דלותנו הרוחנית, ויקימו לנו לא סתם פשפש או אגף־דלת, אלא את... **השער**".[10]

הלוגו של עיתון **השער**. איורי הספינות מלמדים על התפיסה שחיפה היא השער לארץ ישראל

תחושות החסך, התסכול ואף העלבון של תושבי חיפה היו שלובות בתחושות מנוגדות, של גאווה ולוקל־פטריוטיזם, שתרמו להן תנופת הפיתוח והפיכת העיר לגורם משיכה ליהודים. כך עולה מטקסט צמוד לסמליל של העיתון, ובו נכתב: "שערו של המזרח –

ארץ ישראל; שערה של ארץ ישראל – חיפה". כלומר חיפה אינה סתם עוד עיר או עיר נמל אלא "השער של ארץ ישראל", ומכאן גם שמו של העיתון. ואילו המו"ל כתב במאמר המערכת על העיר חיפה כי "אין לכנותה יותר, לדעתנו, 'עיר העתיד' אלא 'עיר ההווה'".

העיתון החדש נבט אפוא בקרקע פורייה שבה השתלבו רגשות גאווה ותסכול עם צרכים תקשורתיים לא מסופקים. לאלה אפשר להוסיף גם פוטנציאל כלכלי, שהוא הבסיס לקיומו של כל אמצעי תקשורת עצמאי. התפתחות התעשייה בחיפה והגידול במספר התושבים יצרו לא רק מאגר של מפרסמים גדולים (מפעלי תעשייה), אלא גם של מפרסמים קטנים ובינוניים (בעיקר בתי עסק). יצחק טריוואקס זיהה את השילוב בין הרגשות, הצרכים והפוטנציאל הכלכלי – והחליט להוציא לאור עיתון, בתקווה שחושיו העסקיים יוכחו כנכונים. את התקווה הזאת העלה על הכתב במכתב ששיגר לידיד. מדוע דווקא להוציא לאור את השבועון בחיפה? שאל, והשיב: "בחיפה העיר ובכול הצפון אין אף עיתון אחד. הנני בונה על הסימפטיה של העיר, על הלוקאל־פטריוטיזמוס".[11] התקוות להצלחת העיתון החדש היו כה גדולות, עד שבכרזות שהופצו לקראת הופעתו של הגיליון הראשון נכתב: "בקרוב יצא לאור בחיפה שבועון כלכלי־חברתי־ספרותי גדול ומצויר שבקרב הימים יהפוך לעיתון יומי".

כרזה שהופצה בחיפה לקראת הופעת העיתון **השער**. התוכנית הייתה להפוך את השבועון לעיתון יומי. בית הספרים הלאומי, אוסף הכרוזים והכרזות, תיק V2139/110

חיפה של שנות השלושים

לאחר כיבוש ארץ ישראל בידי הכוחות הבריטיים בשנת 1918, זיהו שלטונות המנדט את הפוטנציאל הגיאוגרפי והכלכלי של חיפה ונקטו שורה של יוזמות שנועדו לממש פוטנציאל זה. עם אלה נמנים פתיחת הטכניון העברי בחיפה;[12] הפיכת חיפה לצומת הרכבות הראשי בארץ ישראל, שבה אף מוקמו משרדי הנהלת הרכבת; הקמת נמל מים עמוקים, שיועד להיות השער הימי המרכזי של ארץ ישראל;[13] הנחת צינור הנפט מעיראק לחיפה והקמת בתי הזיקוק בקרבת העיר (שהיו בשנת 1933 בשלבי בנייה והקמה).[14] אף שבחיפה כבר היו מפעלי תעשייה כבדה – כמו בית החרושת לשמן עתיד והטחנות הגדולות לקמח ומצות, שהוקמו ב־1922,[15] או תחנת הכוח שהוקמה ב־1925 – הרי יוזמות הפיתוח החדשות שימשו כמנוף וזרז לפיתוח התעשייה בעיר ובסביבותיה. החלטת ממשלת המנדט להפוך את חיפה ל"בירת הצפון" שבה ירוכזו מוסדות השלטון האזרחי והצבאי של כל אזור הצפון, שימשה אף היא, בצד פיתוח התעשייה, למשיכת יהודים רבים להתיישב בעיר שכונתה בפי רבים בשם "עיר העתיד". הדבר מצא את ביטויו, לדוגמה, כאשר לשכת המסחר בחיפה פרסמה בשנת 1932 חוברת מיוחדת המוקדשת לפיתוח בעיר וכותרתה "חיפה – עיר העתיד".[16]

בשונה מהממשל העות'מאני, שראה בעכו את מרכזו המנהלי בצפון הארץ, קבעו שלטונות המנדט את חיפה כמרכז הצפוני שלהם. ארץ ישראל אורגנה ב־12 מחוזות, אולם רק ארבעה מהם – ירושלים, יפו, שכם וחיפה – היו מרכזיים.[17]

במפקד האוכלוסין שערך השלטון הבריטי בשנת 1922 מנתה אוכלוסיית העיר 24,634 נפש, מתוכם 6,230 יהודים (25.3 אחוז).[18] ממצאי מפקד נוסף, שנערך תשע שנים מאוחר יותר, העלו כי אוכלוסיית העיר הוכפלה ומנתה 50,403 נפש, כאשר שיעור היהודים בקרב האוכלוסייה גדל פי 2.6 והגיע ל־15,923 נפש.[19] בשנים 1918–1934 הוקמו שכונות חדשות בעיר ובסביבתה: הטכניקום, מצפה ונחלה (1920), יחיאל ונוה שאנן (1922), בת גלים ואחוזה (1923), גאולה (1931), קריית חיים (1932), קריית מוצקין (1933),[20] וקריית ביאליק (1934). הבנייה הנרחבת מצאה את ביטויה גם בעיתון **הצפון** שהופיע ב־1926, ובמאמר המערכת בגיליון הראשון של העיתון, שכותרתו "לנגד עינינו", נכתב כי "צצו ונבנו במשך חמש השנים האחרונות שכונות יהודיות גדולות".[21]

הגידול הניכר במספר התושבים, במרכז השלטוני של העיר ובאווירה הקוסמופוליטית,[22] שהושפעה מהיותה מרכז תעבורה יבשתי (מוקד ציר הרכבות לסוריה ולבנון בצפון ולמצרים בדרום) וימי, שאליו הגיעו לא רק אוניות משא אלא גם אוניות נוסעים שהביאו עימן עולים וצליינים לארץ הקודש. כל אלה תרמו לחיזוק מעמדה והשפעתה של חיפה. גם היחסים המיוחדים שהתפתחו בין נציגי הקהילות היהודית והערבית במועצת העיר, ובעקבות כך בין הקהילות עצמן, תרמו לקידומה של העיר בתחומים רבים.[23]

חיפה של אותם זמנים הייתה מרכזה של תנועת הפועלים ואף כונתה "חיפה האדומה" בגלל עוצמת מעמדה של הנהגת הפועלים שצמחה בחיפה. אף שרוב תושביה היהודים

של העיר השתייכו למעמד האזרחי, וכללו סוחרים ובעלי תעשייה זעירה, הם לא היו מאוחדים כמעמד הפועלים ואליהם כיוון המו"ל את עיתונו.

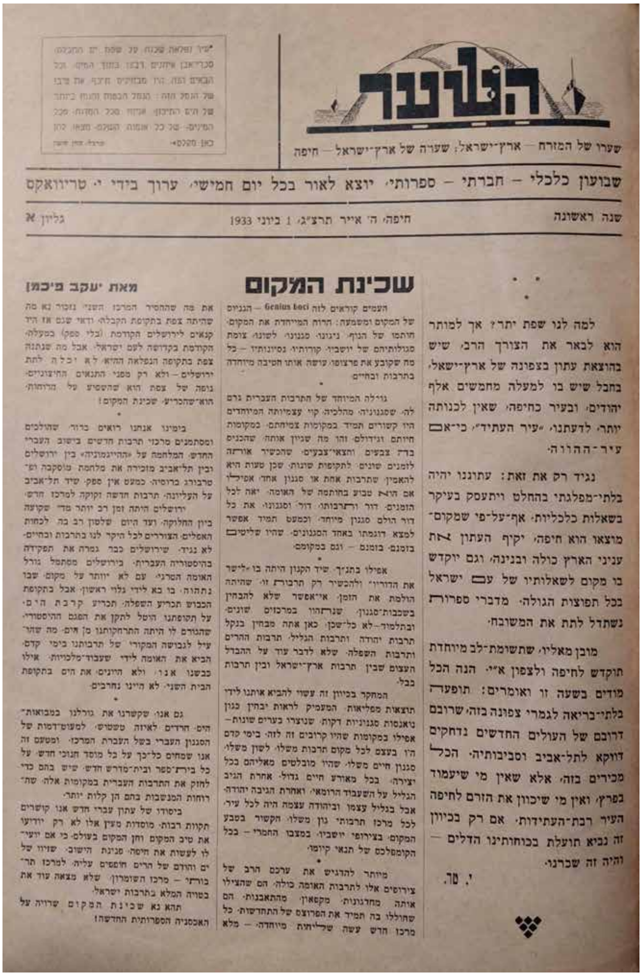

השער

שערו של המזרח — ארץ־ישראל; שערה של ארץ־ישראל — חיפה

שבועון כלכלי — חברתי — ספרותי. יוצא לאור בכל יום חמישי. ערוך בידי י. טריוואקס

שנה ראשונה | חיפה, ה' אייר תרצ"ג, 1 ביוני 1933 | גליון א

למה לנו שפת יתר? אך למותר הוא לבאר את הצורך הרב, שיש בהוצאת עתון בצפונה של ארץ־ישראל, בחבל שיש בו למעלה מחמשים אלף יהודים, ובעיר כחיפה, שאין לכנותה יותר, לדעתנו, "עיר העתיד", כי־אם עיר־ההווה.

נגיד רק את זאת: עתוננו יהיה בלתי־מפלגתי בהחלט ויתעסק בעיקר בשאלות כלכליות. אף־על־פי שמקום־מוצאו הוא חיפה, יקיף העתון את עניני הארץ כולה ובנינה, וגם יוקדש בו מקום לשאלותיו של עם ישראל בכל תפוצות הגולה. מדברי ספרות נשתדל לתת את המשובח.

מובן מאליו, שתשומת־לב מיוחדת תוקדש לחיפה ולצפון א"י. הנה הכל מודים בשעה זו ואומרים: תופעה בלתי־בריאה לגמרי צפונה בזה, שרובם דרובם של העולים החדשים נדחקים דווקא לתל־אביב וסביבותיה. הכל מכירים בזה, אלא שאין מי שיעמוד בפרץ, ואין מי שיכוון את הזרם לחיפה העיר רבת־העתידות. אם רק בכיוון זה נביא תועלת בכוחותינו הדלים — והיה זה שכרנו.

י. טר.

שכינת המקום

העמים קוראים לזה Genius loci — הגניוס של המקום ומשמעה: הרוח המייחדת את המקום. חותמו של הנוף, ניגוניו, סגנוני לשונו, צומת סגולותיהם של יושביו, קורותיו, נסיונותיו — כל מה שקובע את פרצופו, עושה אותו חטיבה מיוחדה בתרבות ובחיים.

•

גדולה המיוחד של התרבות העברית גרם לה, שסגנוניה, מהלכיה, קוי עצמיותה המיוחדים היו קשורים תמיד במקומות צמיחתם, במקומות חיותם וגידולם. והו מה שגיון אותה, שהכניס בה צבעים וחצאי־צבעים, שהכשיר אורחה לזמנים שונים, לתקופות שונות. שכן טעות היא להאמין שתרבות אחת או סגנון אחד, אפילו אם הוא טבוע בחותמה של האומה, יאה לכל הזמנים. דור ותרבותו, דור וסגנונו. את כל דור הולם סגנון מיוחד, וכמעט תמיד אפשר למצא דוגמתו באחד הסגנונים, שהיו שליטים בזמנם, בזמנם — וגם במקומם.

•

אפילו בתנ"ך, שיד הקנון היתה בו ליישר את ההדורים ולהכשיר רק תרבות זו, שהיתה הולמת את הזמן, אי־אפשר שלא להבחין בשכבות־סגנון, שנוצרו במרכזים שונים. ובתלמוד — לא כל־שכן. כאן אתה מבחין בנקל תרבות יהודה ותרבות הגליל, תרבות ההרים ותרבות השפלה, שלא לדבר עוד על ההבדל העצום שבין תרבות ארץ־ישראל ובין תרבות בבל.

המחקר בכיוון זה עשוי להביא אותנו לידי תוצאות מפליאות. המעמיק לראות יבחין כגון ניאנסות סגנוניות דקות, שנוצרו בערים שונות — אפילו במקומות שהיו קרובים זה לזה. בימי קדם היו בעצם לכל מקום תרבות משלו, לשון משלו, סגנון חיים משלו, שהיו מובלטים מאליהם בכל יצירה. בכל מאורע חיים גדול, אחרת הגיב הגליל על השעבוד הרומאי, ואחרת הגיבה יהודה. אבל בגליל עצמו וביהודה עצמה היה לכל עיר, לכל מרכז תרבותי גון משלו, הקשור בטבע המקום, בצירופי יושביו, במצבו החמרי — בכל הקומפלכס של תנאי קיומו.

•

מיותר להדגיש את ערכם הרב של צירופים אלו לתרבות האומה כולה. הם שהצילו אותה מחדגוניות, מקפאון, מהתאבנות. הם שחוללו בה תמיד את הפרוצס של התחדשות. כל מרכז חדש עשה שליחות מיוחדה — מלא

מאת יעקב פיכמן

את מה שהחסיר המרכז השני נזכור נא מה שהיתה צפת בתקופת הקבלה. ודאי שגם אז היו קנאים לירושלים הקודמת (בלי ספק) במעלה, הקודמת בקדושה לעם ישראל. אבל מה שנתנה צפת בתקופה הנפלאה ההיא, לא יכלה לתת ירושלים — ולא רק מפני התנאים החיצוניים. גופה של צפת הוא שהשפיע על הרוחות, הוא שהכריע, שכינת המקום!

•

בימינו אנחנו רואים ברור, שהולכים ומסתמנים מרכזי תרבות חדשים בישוב העברי החדש. המלחמה על "ההגימוניה" בין ירושלים ובין תל־אביב מזכירה את מלחמת מוסקבה ופטרבורג ברוסיה. כמעט אין ספק, שיד תל־אביב על העליונה. תרבות חדשה זקוקה למרכז חדש.

ירושלים היתה זמן רב יותר מדי שקועה בינן החלוקה, ועד היום שלטון רב בה לכחות האפלים, הצוררים לכל היקר לנו בתרבות ובחיים. לא נגיד, שירושלים כבר גמרה את תפקידה בהיסטוריה העברית. בירושלים מסתמל גורל האומה הטרגי, עם לא יוותר על מקום שבו נתהוה, בו בא לידי גלוי ראשון. אבל בתקופת הכבוש תכריע השפלה, תכריע קרבת הים. על תקופתנו הוטל לתקן את הפגם ההיסטורי, שהגורם לו היתה התרחקותנו מן הים. מה שהו־עיל לגבושה המקורי של תרבותנו בימי קדם, הביא את האומה לידי שעבוד־מלכויות. אילו כבשנו אנו, ולא היונים, את הים בתקופת הבית השני, לא היינו נחרבים.

•

גם אנו, שקשרנו את גורלנו במבואות־הים, חרדים לאיזה טשטוש, למעוט־דמות של הסגנון העברי בשל העברת המרכז. ומטעם זה אנו שמחים כל־כך על כל מוסד חנוכי חדש, על כל בית־ספר ובית־מדרש חדש, שיש בהם כדי לחזק את התרבות העברית במקומות אלה, שה־רוחות המנשבות בהם הן קלות יותר.

ביסודו של עתון עברי חדש אנו קושרים תקוות רבות. מוסדות מעין אלו לא רק יודיעו את טיב המקום וחן המקום בעולם, כי אם יועי־לו לעשות את חיפה, פנינת הישוב, שזיוו של ים והודם של הרים חופפים עליה, למרכז תר־בותי — מרכז השומרון, שלא מצאה עוד את בטויה המלא בתרבות ישראל.

תהא נא שכינת המקום שרויה על האכסניה הספרותית החדשה!

העמוד הראשון של הגיליון הראשון של **השער**: "למותר לבאר את הצורך הרב, שיש בהוצאת עתון בצפונה של ארץ־ישראל"

העיתונות בארץ ישראל ובחיפה

בשנת 1863 יצאו לאור בירושלים, העיר שהייתה ערש העיתונות העברית בארץ ישראל, שני העיתונים הראשונים, **הלבנון** ו**חבצלת**. במחצית שנות העשרים של המאה הקודמת, עם מעברו של היומון **הארץ** לתל אביב, הפכה העיר הגדולה למרכז התקשורת בארץ ישראל,[24] ול"לב לבה של העיתונות הכתובה".[25] שניים משלושת היומונים בעברית

שהופיעו בשנת 1933 – **הארץ ודבר** – יצאו לאור בתל אביב, ורק השלישי, **דאר היום**,[26] יצא לאור בירושלים, ולצידו יצא לאור היומון בשפה האנגלית, **פלסטיין פוסט**.[27]

למרות הגידול המתמיד במספר תושבי חיפה, פיתוח מפעלי תעשייה והצמיחה הכלכלית, לא היו בה עיתונים, הן מקומונים הן ארציים, שהצליחו לזכות בתפוצה רחבה ובאריכות ימים. אפשר לספור על אצבעות יד אחת את מספר העיתונים המקומיים שראו אור בחיפה עד להופעת **השער**, וניסיונות להוציא לאור יומונים, תוך פזילה לשוק הארצי, נעשו רק בשנים מאוחרות יותר.[28]

השער הוא העיתון השלישי בעברית שראה אור בחיפה. חלוץ העיתונים היה **הצפון**,[29] בעריכתו של ד"ר אברהם וינשל, שראה אור במשך כשנה וחצי בשנים 1926–1927, תחילה כשבועון ואחר כך כדו־שבועון. במאמר המערכת, בגיליון הראשון של העיתון, נכתב כי אף שהעיתון מופיע בחיפה, "אין זאת אומרת שהעיתון שלנו יעסוק רק בשאלות מקומיות",[30] ובגיליון הרביעי התגאה העיתון – שהגדיר עצמו כ"עיתון העברי היחיד בחבל הצפוני של הארץ" – כי "לקח על עצמו התפקיד לשרת את ענייני הצפון".[31] למעשה היה העיתון ביטאון של המפלגה הרוויזיוניסטית, כפי שהעיד עליו עורכו במאמר מערכת שפורסם לציון שנתו הראשונה של העיתון: "קשה בכלל הדרך של העיתונות העברית. כפליים תקשה דרכה של העיתונות הארץ־ישראלית. פי שלוש קשה דרכו של עיתון מפלגתי. פי ארבע קשה דרכו של עיתון רוויזיוניסטי".[32] ואומנם נראה כי קשיים כלכליים, בגלל התפוצה הנמוכה ומיעוט המודעות, חרצו את גורלו של העיתון. הופעת עיתון **הצפון** לא הייתה תמיד סדירה, ובסך הכול הופיעו כמאה גיליונות שלו.

העיתון השני שיצא לאור בחיפה היה השבועון **הגליל**, שהופיע בשנת 1927. העיתון נועד, ככל הנראה, לשרת את היוזמות הפוליטיות של בעליו, ד"ר אפרים ושיץ, שניסה להתמודד על אחד משני המקומות שהוקצו ליהודים במועצת עיריית חיפה. כאשר נכשל – סגר את עיתונו, שהופיע במשך חודשים ספורים בלבד.[33]

ברשימת הפרסומים האחרים בחיפה, שקדמו להופעת **השער**, אפשר לציין כמה פרסומים חד־פעמיים: **אגרת** (1921) ו**לעם** (1930), ועליהם יש להוסיף את **עלון** (פרסום לא סדיר שהופיע בשנת 1923), **עלון חיפה** (פרסום לא סדיר בהקטוגרף בשנת 1932) וכן **בימה חופשית** (פרסום לא סדיר בשנת 1932).[34] ברשימת הפרסומים כלול גם **השופר**, שהופיע בצורה לא סדירה בין השנים 1914–1923, תחילה כמוסף לעיתון הערבי **אנפיר אל־עות'מאני**, שהגדיר עצמו כשבועון המוקדש לברור השאלה הערבית־עברית בארץ ישראל. הסתדרות פועלי הרכבת, הדואר והתלגרף [כך במקור], שמרכזה היה בחיפה, הוציאה לאור פרסום מקצועי משלה בשם **הקטר**, שיצא בזמנים לא סדירים, וככל הנראה יועד בעיקר לחברי ההסתדרות.

יצחק טריוואקס – המו"ל

הבעלים והמו"ל של **השער** היה אברהם יצחק טריוואקס,[35] אף שבעמוד הראשון של העיתון, מתחת לסמליל, הופיע שמו רק כעורך. הוא נולד בשנת 1893 בפולין ובגיל תשע עלה עם הוריו לירושלים,[36] התחנך בישיבות ובמקביל רכש חינוך והשכלה חילוניים. את ראשית עיסוקו בעיתונות החל ככתב של היומון האידי **אונדזער לעבן** (חיינו) שהופיע בוורשה. בשנת 1910 שב לרוסיה והרבה לכתוב לעיתונות יהודית על ארץ ישראל והיישוב היהודי. בשנת 1925 חזר עם משפחתו לארץ והתיישב בתל אביב. הוא הקים וניהל חנות ספרים בתל אביב,[37] ובמקביל המשיך בעבודתו העיתונאית ביומון ביידיש **היינט** (היום), שהופיע בוורשה, החל לכתוב ספרים,[38] ואף הקים הוצאת ספרים בשם "תל אביב".[39] הוא עסק גם בפעילות ציבורית וסייע בהקמת בית יתומים לניצולי השוואה. עם הקמת המדינה התמנה למנהל ההפצה הראשון של **האנציקלופדיה העברית**, שראתה אור בהוצאת מסדה. הוא נפטר בגיל 65 בעת היותו בקנדה בשליחות האנציקלופדיה.

מת העיתונאי יצחק טריוואקס
מונטריאל, 5 (ס"א). העיתונאי
העברי יצחק טריוואקס, נציג האנצי־
קלופדיה העברית, מת כאן פתאום בהת־
קפת לב. בן 65.

ידיעה בעיתון **דבר** על פטירתו של יצחק טריוואקס, 6.6.1952

על העיתון ועובדיו

העיתון יצא לאור בחיפה אך טריוואקס, שנשא בתואר מו"ל ועורך, התגורר בתל אביב. לעורך האחראי בחיפה מינה את איש הציבור החיפאי פנחס מרגולין, שהיה ראשון עורכי הדין היהודים בעיר. מרגולין עלה לארץ בשנת 1920, לאחר שסיים לימודי משפטים ברוסיה, התיישב בחיפה והיה ממייסדי שכונת בת גלים ובה אף הונצח שמו באחד הרחובות.[40] בראש המערכת המנהלית של העיתון עמד יוסף ליפשיץ, יליד 1887, פעיל ציבור חיפאי וממקימי בית הספר הריאלי, ממייסדי שכונת הדר הכרמל ואף נבחר לשמש כציר בקונגרס הציוני בשנת 1913 מטעם העיר חיפה.[41] שמותיהם ותפקידיהם של מרגולין ("עורך אחראי") ושל ליפשיץ ("המנהל") מצוינים כבר בגיליון הראשון (עמ' 22). ליפשיץ כיהן שנים רבות כנשיא לשכת כרמל של בני ברית, היה מזכיר לשכת המסחר ומזכיר ועד הקהילה בחיפה וחיבר ספר בשם **חיפה עיר העתיד**.[42]

תוכניתו של טריוואקס לייסד עיתון חדש בחיפה חייבה גיוס כותבים ועורכים, אלא שהוא לא מצא בחיפה עובדים מתאימים, ולכן החליט לייבא מתל אביב שני צעירים שהיו מוכנים לעקור לחיפה ולהסתפק בשכר זעום. במכתב לידידו כתב: "במערכת יהיו לעת עתה רק שני אנשים צעירים שמשרות אין להם אבל חרוצים הם ו'מבטיחים'".[43]

אחד משני הצעירים הללו היה נתן אלתרמן בן ה־23, שככל הנראה היה מחוסר עבודה באותה תקופה ולכן הסכים לעבור לחיפה.[44] על עבודתו בעיתון כעורך וכמשכתב יש שתי גרסאות: האחת, שעבודתו בהגהה ובעריכה – ובעיקר בשלב ההבאה לדפוס – הייתה חביבה עליו,[45] והשנייה ש"הוא לא רווה נחת מכך".[46] גם על חזרתו של אלתרמן לתל אביב יש שתי גרסאות. האחת, שעם הפסקת הופעת **השער**, לאחר חמישה גיליונות, לא היה לו מקור תעסוקה בחיפה והוא חזר לעיר הגדולה. הגרסה השנייה מעוגנת בסיפור פיקנטי, ולפיו לילה אחד הוא נרדם כשבידו סיגריה בוערת והתעורר כשמזרנו עלה באש. הוא ראה במקרה הזה אות שעליו לסיים את הפרק החיפאי ולחזור לתל אביב.[47] על חוויותיו בחיפה פרסם אלתרמן כמה רשימות.[48]

העובד השני בעיתון היה יוסף סערוני (מאטוב) שנולד ב־1901 באוקראינה. הוא למד ספרות ובלשנות באוניברסיטת חרקוב וב־1923 ערך והוציא לאור את הקובץ העברי הראשון בברית המועצות, **צלצלי שמע**. ב־1928 הוגלה לסיביר על פעילות למען הלשון העברית וב־1929 עלה לארץ ישראל. סערוני פרסם סיפורים ודברי ביקורת בעיתונות ובכתבי עת לענייני ספרות, וכן תרגם מהספרות הרוסית החדשה. סערוני ואלתרמן שיתפו פעולה גם בכתב העת לענייני ספרות **טורים**, שיצא לאור בתל אביב בשנים 1933–1934. בעוד סערוני היה פעיל בכתיבה בעיתון, ורשימות פרי עטו פורסמו בכל אחד מגיליונות **השער**, עסק אלתרמן בעריכה, בהגהה ובהבאה לדפוס ופרסם רק רשימה אחת, שהוקדשה לתהלוכת חג השבועות בעיר.[49] הרשימה חתומה על ידי "א. ק־ן", ולטענת פרופ׳ דן לאור היה זה אלתרמן שהסתתר מאחורי חתימה זו.[50]

במקביל לגיוס עובדים קבועים ניסה טריוואקס לגייס גם כותבים מזדמנים, וכבר בגיליון הראשון פורסמה (בעמוד 21) מודעה/הודעה המופנית ל"כותבים בערים, מושבות וכפרים, בפרט בצפון", בבקשה "להמציא לנו ידיעות חשובות בהקדם". לא ברור אם הודעה זו הניבה כותבים, ואם שולם להם שכר עבור עבודתם.

מערכת העיתון שכנה ברחוב המזרח במרכז המסחרי שבעיר התחתית. מספר הטלפון של המערכת היה 471 ומספר תיבת הדואר שלה 390. למערכת היה סניף בתל אביב, שפעל ממשרדו של טריוואקס ברחוב מזרחי 2, פינת דרך יפו.

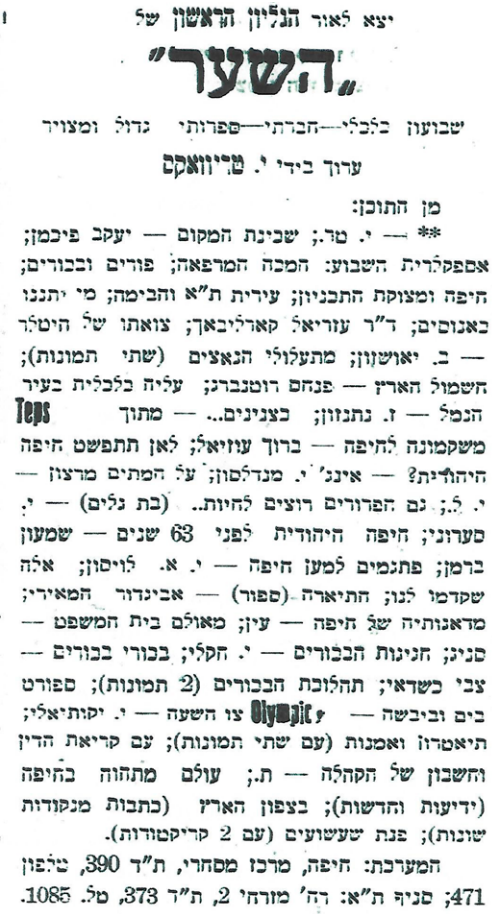

יצא לאור הגליון הראשון של

„השער"

שבועון כלכלי—חברתי—ספרותי גדול ומצויר

ערוך בידי י. טריוואקס

מן התוכן:

** — י. טר.; שכינת המקום — יעקב פיכמן; אספקלריית השבוע: המכה המרפאה; פורים ובבורים; חיפה ומצוקת התכניון; עירית ת"א והבימה; מי יתננו באנוסים; ד"ר עזריאל קארליבאך; צואתו של היטלר — ב. יאושזון; מתעלולי הנאצים (שתי תמונות); השמול הארץ — פנחס רוטנברג; עליה כלכלית בעיר הנמל — ז. נתנזון; בצנינים... — מתוך Tops משקמונה לחיפה — ברוך עוזיאלי; לאן תתפשט חיפה היהודית? — אינג' י. מנדלסון; על המתים מרצון — י. ל.; גם הפרורים רוצים לחיות.. (בת גלים) — י. סערוני; חיפה היהודית לפני 63 שנים — שמעון ברמן; פתגמים למען חיפה — י. א. לויסון; אלה שקדמו לנו; התיארה (ספור) — אבינדור המאירי; מדאגותיה של חיפה — עין; מאולם בית המשפט — סניג; חגיגות הבכורים — י. חקלי; בכורי בכורים — צבי כשדאי; תהלוכת הבכורים (2 תמונות); ספורט בים וביבשה — Olympic צו השעה — י. יקותיאלי; תיאטרון ואמנות (עם שתי תמונות); עם קריאת הדין וחשבון של הקהלה — ת.; עולם מתהוה בחיפה (ידיעות והדשות); בצפון הארץ (כתבות מנקודות שונות); פנת שעשועים (עם 2 קריקטורות).

המערכת: חיפה, מרכז מסחרי, ת"ד 390, טלפון 471; סניף ת"א: רח' מזרחי 2, ת"ד 373, טל. 1085.

מודעה בעיתון **דבר** על הופעת הגיליון הראשון של **השער**. **דבר**, 2.6.1933, עמ' 6

תכני העיתון

בכרזה שהופצה בחיפה לקראת הופעת העיתון הודגש כי אף שהעיתון יהיה ער לכל המתרחש בעולם הגדול ובארץ, בכוונת העורכים להעניק תשומת לב מיוחדת לענייני חיפה והצפון. המסר שב ועלה מעל דפי העיתון, ובדבר העורך שפורסם בגיליון הראשון, נכתב בין השאר: "אך למותר הוא לבאר את הצורך הרב שיש בהוצאת עיתון בצפונה של ארץ־ישראל בחבל שיש בו למעלה מחמישים אלף יהודים. ובעיר חיפה שאין לכנותה יותר לדעתנו 'עיר העתיד' כי אם עיר ההווה [...] עיתוננו יהיה בלתי מפלגתי בהחלט ויתעסק בעיקר בשאלות כלכליות. אף על פי שמקום הוצאתו הוא חיפה יקיף העיתון את עניני הארץ כולה ובנינה.[...] מובן מאליו שתשומת לב מיוחדת תוקדש לחיפה ולצפון".

ואכן, בגיליון הראשון נכללו לא פחות מ־39 פריטים העוסקים בחיפה או קשורים לנושאים ולבני אדם בעיר. בין אלה: ברכות למזל טוב, מודעת השתתפות בצער משפחה אבלה, מידע על אירועים שהיו בחיפה ועל הצפוי להתקיים וכן ידיעות ומאמרים פרי עטיהם של אנשי הגות ורוח ואנשי ציבור חיפאיים על עתיד העיר. כיוון שהגיליון הראשון יצא לאור בערב חג השבועות התפרסמה בו תוכנית החגיגות. בין המאמרים שפורסמו בעיתון: המהנדס פנחס רוטנברג הציג את חזונו בנושא חשמול הארץ, ואילו שני אנשי ציבור חיפאיים הציגו, כל אחד בנפרד, את דעתם בדבר כיווני ההתפתחות העתידיים של חיפה הן בהיבט הגיאוגרפי הן בהיבט הדמוגרפי. בגיליון זה פורסם גם מאמר על גרמניה ועליית היטלר לשלטון, סיפור וכן פינת שעשועים. אפשר לומר אפוא שהגיליון הראשון אכן קיים את אשר הובטח: היה בו חומר על העולם הגדול, על חיפה וסביבותיה ועל הארץ, ובצידם דברי ספרות ואומנות, ובעיקר – כותבים מעולים וידועי שם.

בגיליון השני, שיצא לאור שבוע לאחר מכן, נשמר הקו המערכתי. בגיליון זה פורסמו 55 פריטים, בהם עשרה דיווחים, ידיעות וכתבות על אירועים בחיפה, בארץ ובעולם. כן כלל הגיליון עשרה מאמרים פובליציסטיים במגוון נושאים, מקומיים, ארציים ובין־לאומיים. פורסם גם סיפור פרי עטו של דוד פרידמן, שהיה סופר ומחזאי יהודי אמריקני, ונוספו שני מדורים חדשים: עברית לעולה החדש ופינת שעשועים.

המתכונת התוכנית של העיתון נשמרה גם בגיליונות הבאים. כך בגיליון החמישי והאחרון, שהופיע בה׳ תמוז תרצ״ג (29.6.1933) פורסמו כארבעים פריטים שלמעלה מרבע מתוכם הוקדשו לנושאים חיפאיים, כולל שני מאמרים שעסקו בהיסטוריה של העיר. בגיליון זה לא ניתן ולו רמז לכך ש**השער** עומד לנעול את שעריו.

ההיבט הכלכלי של פעילות העיתון

טריוואקס תלה תקוות כלכליות בעיתון החיפאי. הוא האמין שהעיתון ימלא את הריק התקשורתי שהורגש בעיר ובצפון הארץ, יבסס את מעמדו ויזכה בתפוצה ואף יתפתח ויתרחב משבועון לעיתון יומי. הוא הגדיר מלכתחילה את קהל היעד העיקרי, שאליו מיועד העיתון. במכתב לידידו, אברהם לייב יעקובוביץ, כתב: ״הנני בונה על הסימפטיה של העיר, על הלוקאל־פטריוזמוס״. ההשלכה היישומית מתפיסה שיווקית־אסטרטגית זו הייתה, כלשונו, ״מובן שבאופן כזה העיתון יהיה כלכלי וחברתי״.[51] במילים אחרות, טריוואקס העריך כי צורכי המידע של תושבי חיפה, בעיקר בנושאים מקומיים, יהיו המניע לרכישת העיתון, שהתכוון לשמש כמוקד משיכה לאנשי עסקים ותעשייה, הן כערוץ תקשורת פנים־מגזרי הן כבמה פרסומית למוצרים ולשירותים שהם מייצרים או משווקים. אך כאיש עסקים הוא ביקש לבסס את התשתית הכלכלית לעיתונו לא רק על ״הסימפטיה של העיר והפטריוטיזמוס״ של תושבי חיפה, אלא על שני יסודות נוספים: חיסכון בהוצאות וניסיון לנתב את העיתון החדש לקהלי יעד מובחנים.

תפיסת החיסכון מצאה את ביטויה לפחות בשני היבטים. האחד, גיוס צוות מצומצם של עובדים והעסקתם בתנאי שכר מינימליים ובהימנעות מהעסקת עובדים שעלות שכרם תהיה גבוהה,[52] והשני – הימנעות מהדפסת עותקים רבים של העיתון, בגלל העלויות הכרוכות בכך, והסתפקות בהפצת העיתון, לפחות בשלב הראשון, רק בשתיים משכונות העיר.[53]

ההנחה שלעיתון החדש מובטח קהל יעד פוטנציאלי שיבטיח את עתידו הכלכלי, היא, ככל הנראה, זו שהניעה את טריוואקס לקבוע מחירים גבוהים הן למנויים הן למפרסמים. עד כמה היו מחירי המנוי על העיתון גבוהים אפשר להיווכח מעיון בלוח 1, שבו מוצגת השוואת מחירי המנויים **להשער** למחיר המנויים **לדבר** או **לדאר היום**. יש לזכור, כמובן, כי **השער** היה שבועון בעוד שני העיתונים האחרים היו יומונים.

גם מחירי המודעות **בהשער** היו גבוהים בהשוואה לעיתונים אחרים. מחיר מודעה על פני עמוד שלם היה 6,500 לא״י, מחירה של מודעה בת חצי עמוד היה 3,500 לא״י ואפילו מחירה של מודעה שהשתרעה על 1/32 מגודל העמוד היה 350 מיל. לשם השוואה: מחירה של מודעה בגודל אינץ׳ אחד על טור בעמוד האחרון בעיתון **דבר** (שהיו בו עשרה טורים) היה 150 מיל, ואילו מחירה של מודעה בגודל דומה בעיתון **דאר היום** היה 150 מיל למודעה בשני העמודים הראשונים ומאה מיל למודעה בעמודים 3–4.

מרכיב שיווקי נוסף בעיתון החדש היה הניסיון להציע לקוראים לרכוש במחירים מוזלים מאוד ספרים שכתב טריוואקס או שהוא היה המו״ל שלהם.[54] זה היה אפוא ניסיון לצוד שתי ציפורים בירייה אחת: גם להרחיב את תפוצת הספרים ובכך לכסות את העלויות הכרוכות בהפקתם (אחד מהם היה בן 800 עמוד) ואולי אף להותיר רווחים, וגם להעניק לקוראים תחושה שהם נהנים מתשורה ייחודית ושוות ערך.

גודלו של העיתון היה כגודל חוברת מוגדלת (גובהה 35 ס״מ ורוחבה 25 ס״מ). הגיליון הראשון של העיתון היה אכן בבחינת הבטחה גדולה לקוראים ולמפרסמים. ברשימת המשתתפים היו כמה עיתונאים וסופרים ידועי שם, ובהם ד״ר עזריאל קרליבך, ב׳ יאושזון (שם העט של משה יוסטמן), אביגדור המאירי, יעקב פיכמן, יוסף סערוני וזלמן פבזנר. ניכר היה שהושקעו מאמצים בגיוס כוכבים, ששמם יהווה מוקד משיכה לקוראים. כמעט כל השמות הללו נעלמו מדפי הגיליונות הבאים, ואפשר שהסיבה לכך היא שטריוואקס קפץ את ידו ולא שילם לכותבים תמורה מספקת. גם ההבטחה, שנכללה בכרוזים שהופצו לקראת הופעת העיתון, בדבר ״שבועון גדול ומצויר״, לא מולאה, ובעיתונים לא שולבו ציורים; סביר להניח שהדבר נבע מן העלויות הכרוכות בתשלום לציריים/מאיירים ובהפקת גלופות.

מאחורי השם המעוצב של העיתון היה איור של רכס הר, כסמל להר הכרמל, ומשני צדדיו של שם העיתון שולבו איורי ספינות, כביטוי להיותה של חיפה עיר נמל. משמאל לשם העיתון הובא במסגרת בולטת ציטוט ״חזון חיפה״ של הרצל: ״עיר נפלאה שכנה על שפת ים התכלת, סכרי אבן איתנים רבצו בתוך המים. וכל הבאים הנה ביו מבחינים

תיכף את טיבו של הנמל הזה: הנמל והבטוח והנוח ביותר של הים התיכון. אוניות מכול המידות מכל המינים של כל האומות מצאו להן כאן מקלט".

העלייה החמישית, שהחלה בעקבות עליית הנאצים לשלטון, נתנה אותותיה גם בעיתון החדש. מהגיליון השני (ועד הרביעי) נוסף בעיתון מדור, "עברית לעולה" שמו, שהיה שיחון עברי־גרמני, המוקדש בעיקרו לשיחות בענייני יום־יום. כל שורת שיח הוצגה בעברית ובגרמנית בליווי תעתיק באותיות לועזיות. בין חילופי הדברים שנכללו בשיחון היו משפטים כמו "שלום אדוני, שלום גברת" או "האם הים כאן תמיד שקט", וכן קטעי שיח בנושאי השכרת דירות.

לוח 1: תעריפי המנויים בעיתונים *השער*, *דבר* ו*דאר היום*[55]

	השער (שבועי)	*דבר* (יומי)	*דאר היום* (יומי)
מנוי לשנה בארץ ישראל	1 לא"י	1,800 לא"י	1,500 לא"י בירושלים 1,750 מיל בשאר חלקי הארץ
מנוי לחצי שנה בארץ ישראל	---	900 מיל	850 מיל בירושלים 900 מיל בשאר חלקי הארץ
מנוי לחודש בארץ ישראל	---	150 מיל	
גיליון בודד בארץ ישראל	20 מיל	5 מיל	5 מיל (בערבי שבת וחג – 10 מיל)
מנוי לשנה בחו"ל	6 דולר	10 דולר	3 ליש"ט
מנוי לחצי שנה בחו"ל	3 דולר	---	1.1 ליש"ט
גיליון בודד לחו"ל	12 סנט	---	---

המפרסמים ותוכן המודעות

הגיליון הראשון של העיתון לא היה רק בבחינת "יריית פתיחה" מוצלחת מבחינת תוכנו, אלא גם שידר, ולו לכאורה, עוצמה של גוף תקשורת שהמפרסמים מתדפקים על עמודיו ורואים בו ערוץ רב־ערך להגיע לציבורים של לקוחות פוטנציאליים.

בחמשת הגיליונות פורסמו 221 מודעות. התפלגות התחומים של המפרסמים מוצגת בלוח 2. בולט מספרן הגדול של מודעות פנסיונים, המלמד על מעמדה של תיירות הפנים בחיים הכלכליים של חיפה.

לא פחות מ־55 מודעות שובצו בעמודי הגיליון הראשון, דבר העשוי להעיד על פעילות שיווקית נמרצת בתחום גיוס המודעות, ואפשר שהיא כללה גם הצעות פיתוי בדמות הנחות גדולות במחירי המודעות. בלטו במיוחד המודעות של בנקים ומוסדות פיננסיים (כ־15 אחוז מכלל המודעות), ובהם בנק אנגלו־פלשתינה, בנק אשראי ארץ־ישראל, הלוואה וחיסכון, בנק קופת עם וכן הבנק הפולני פ.ק.או, שהיו לו שני סניפים, האחד בתל אביב והשני בחיפה. כשני שלישים מהמודעות נועדו לפרסום עסקים ושירותים

שונים, בעיקר בחיפה. בין הפרסומות בלטה מודעה של העיתון **דבר**, שמיתג עצמו כ"נפוץ יותר מכל עיתון בארץ".

בגיליון השני ירד מספר המודעות ל־42; רמה דומה של מודעות נשמרה גם בשני הגיליונות הבאים (43 מודעות בגיליון השלישי ו־48 בגיליון הרביעי).

לוח 2: התפלגות המודעות בגיליונות *השער* – לפי תחום (באחוזים)

התחום	מספר מודעות	באחוזים
	סה"כ (N=221)	100
מוצרים ושירותים	108	49.5
פנסיונים ואירוח	43	19
בנקאות ושירותים פיננסיים	30	13.6
מודעות אבל / ברכה / הזמנות לחתונה	27	12.3
סרטי קולנוע	12	5.4

בגיליון החמישי של העיתון חלה ירידה במספר המודעות ל־34 בלבד, כלומר כשני־שלישים ממספר המודעות שפורסמו בגיליון הראשון. הסבר אפשרי לירידה במספר המודעות הוא מחירן הגבוה והתפוצה הנמוכה של העיתון שהטילה, בעיני המפרסמים בפועל או בפוטנציה, ספק ביעילותן.

סיכום

ב־29 ביוני 1933 הופיע הגיליון החמישי והאחרון של **השער**. העיתון ובעליו לא נפרדו מהקוראים. לקוראים גם לא ניתן כל רמז כי הגיליון החמישי, שאותו אחזו בידיהם, הוא בעצם שירת הברבור של העיתון. אדרבה, עיון בגיליון מצייר תמונה שונה לחלוטין. בעמוד הראשון מבשר העיתון לקוראיו כי "בגיליון זה אנו מתחילים בהדפסת חומר מפורט על חיפה בעבר ובהווה, פרי עטו של זאב וילנאי", וכי "בגיליון הבא [יפורסם] מאמר על חיפה ונמלה". בעמוד האחרון של הגיליון החמישי אפילו פורסמה מודעה עצמית של העיתון שהכריזה על "פרס חדש של **השער**" – שני ספרים בהנחה גדולה לקוראים ולמנויים.

גם הגיליונות הקודמים לא שידרו אותות מצוקה. כך, כדוגמה, בגיליון השלישי של העיתון פורסמה מודעה עצמית שהכריזה: "סוכנים חרוצים להפצת **השער** יבוקשו בחיפה ובתל אביב".[56] כלומר, נראה שטריוואקס נשא עיניו להיות בעלים של עיתון ארצי, ולא רק של עיתון מקומי, והוא החל לזרוע זרעים ראשונים בתחום זה.

על רקע זה אפשר להבין את דבריו של טריוואקס שפורסמו בגיליון הראשון של **השער**: "נגיד רק זאת: [...] עיתוננו יהיה בלתי־מפלגתי בהחלט ויתעסק בעיקר בשאלות כלכליות. אך על פי שמקום מוצאו הוא חיפה יקיף העיתון את עניני הארץ כולה ובנינה.

וגם יוקדש בו מקום לשאלות העם כולה בתפוצות הגולה. מובן מאליו שתשומת לב מיוחדת תוקדש לחיפה וצפון הארץ".[57] ואומנם בשונה משני קודמיו – השבועונים **הצפון** (שהיה מזוהה עם התנועה הרוויזיוניסטית) ו**הגליל** (עיתון בבעלות פרטית, שנועד לקדם שאיפות פוליטיות פרטיות של בעליו) – **השער** לא היה עיתון מפלגתי, ולמעשה הוא זכאי לתואר "המקומון הבלתי תלוי הראשון בחיפה ובצפון הארץ".

אפשר להצביע על שלוש סיבות, חלופיות ומשלימות, שעשויות להסביר את הופעתו של העיתון: (א) הנושאים הייחודיים של תושבי חיפה היהודיים, שלא נמצא להם מענה הולם בעיתונות הארצית; (ב) תחושה של לוקל־פטריוטיזם, מלווה במעין גאווה מקומית בנוסח "אנחנו עיר העתיד", המצדיקה את קיומו של עיתון עצמאי בחיפה; (ג) יוזמה עסקית עצמאית של המו"ל.

אך מדוע נעל **השער** את שעריו לאחר חמישה גיליונות בלבד, ומדוע נעלם ממפת העיתונות וקולו נאלם? יש לכך שני הסברים אפשריים, גם הם חלופיים ואף משלימים. האחד נעוץ בבעיות רישוי ופיקוח מצד שלטונות המנדט, והשני – בבעיות הכלכליות של העיתון.

בחודש ינואר 1933 פורסמה פקודת העיתונות המנדטורית, שקבעה (סעיף 4) כי "אין להדפיס או להוציא לאור שום עיתון בפלשתינה (א"י) אלא אם קבל בעליו תחלה רישיון בחתימת מושל המחוז". בהיעדר מסמכים רלוונטיים מאותם ימים,[58] לא ברור אם טריוואקס ביקש וקיבל רישיון לעיתונו או שבקשתו נדחתה, ולפיכך נאלץ לסגור את העיתון.

ההסבר השני הוא שטריוואקס גילה כי הוצאת השבועון ושמירה על איכות תוכן ראויה היא משימה שמעבר ליכולתו הכלכלית, או שהתברר לו כי היוזמה להוצאת העיתון לא תניב לו רווחים. בדיעבד אפשר שמחירי המנוי הגבוהים היוו דווקא מכשלה שהניסה קוראים פוטנציאליים שלא יכלו להרשות לעצמם רכישת מוצר יקר בדמות עיתון מקומי. במקביל אפשר שהמחירים הגבוהים שנדרשו לפרסום מודעות הניסו מפרסמים מקומיים רבים שהפרוטה לא הייתה בכיסם או שלא ראו הצדקה לפרסום בעיתון דל תפוצה. בה במידה ייתכן שהמפרסמים גילו עד מהרה כי האפקטיביות של הפרסום במקומון דל תפוצה היא נמוכה ולכן הפסיקו למסור לו הזמנות חדשות, והדבר מצא את ביטויו המעשי בירידה במספר המודעות.

לא רק בעיות כלכליות העיקו על העיתון. הוא נאלץ להתמודד גם עם קשיים טכניים שונים. הדבר עולה, בין השאר, בידיעה שפורסמה בגיליון הרביעי, שעניינה התנצלות על שגיאות כתיב והדפסה שנפלו בגיליון ג. העיתון התנצל על השיבושים והבטיח לקוראיו: "מחוסר תנאים טכניים בחיפה להדפסת עיתון נפלו עוד שגיאות שונות ואת הקוראים הסליחה. מהיום קיבלנו לעבודה מגיה מומחה מיוחד, ונקווה שהשגיאות תהיינה נדירות מאוד".[59]

הכישלון של **השער** למצב עצמו כעיתון מקומי לחיפה ולאזור הצפון התגלה בדיעבד כחוליה נוספת בשלשלת הניסיונות הלא מוצלחים להוציא לאור עיתונים מקומיים יומיים. הסבר אפשרי אחד לכך נעוץ באוריינטציה הכלל־יישובית, שדגלה בריכוזיות, ומנעה צמיחת מוקדים פוליטיים, תרבותיים ותקשורתיים בפריפריה.[60]

אף על פי שתושבי חיפה לא נטו חסד־של־קנייה ליוזמה העיתונאית־עסקית של טריוואקס, היא הצליחה לחלחל לליבם ולמוחם של אנשי עסקים בחיפה. ב־10 אוגוסט 1933, כחודש וחצי לאחר שננעלו דלתות **השער**, הועלה הנושא לדיון בישיבת לשכת המסחר והתעשייה בחיפה. את הדיון פתח נשיא לשכת המסחר, שלמה זלמן נתנזון, שאמר: "מר טריוואקס החליט להפסיק את הוצאת העיתון מפני שאינו רואה בו רווח בתור איש פרטי. כולנו מכירים את החשיבות של עיתון בחיפה [...] שרובו כלכלי־מקומי, והחובה עלינו לטפל בשאלה זו, שעיתון יופיע, לא חשוב אם תחת השם **השער** או שם אחר".[61]

מזכיר לשכת המסחר ומי שניהל את **השער**, יוסף ליפשיץ, אמר במהלך הישיבה: "עם הפסקת **השער** אנו מרגישים ביותר כמה יש כבר מקום בחיפה בשביל עיתון. מכל הצדדים, זקנים ונערים, אנשי מעשה ובעלי השכלה לא נותנים ממש מנוחה: איפה ומתי יופיע העיתון? אתם יודעם שאנחנו חיים כעת בתקופה שמדי יום ביומו ישנם שינויים לטובה. העיתונים היומיים שלנו התבססו על הצד הכי טוב ואין כל ספק שיש כבר מקום בחיפה לעיתון, לכל הפחות שבועון. הניסיון שהיה לנו עם הוצאת חמשת הגיליונות של השער הוכיח לנו שחיפה יכולה לתת מנה יפה של מודעות".[62]

הוועד החליט באותה ישיבה לפעול להקמת חברת מניות "להוצאת עיתון בחיפה במקום השבועון **השער** שהופעתו הופסקה".[63] אלא שהיוזמה החדשה, שלשכת המסחר אף הייתה מוכנה לסייע במימונה, לא עלתה יפה ול**השער** לא נולד יורש.

הערות

1 א' גילת, "צמיחתה של העיתונות המקומית הממסדית בחיפה (1950–1975)", עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, תשס"ו.

2 המחברים מודים למר דוד בן־נעים, האחראי לכתבים הנדירים בספריית אוניברסיטת בר אילן, על סיועו למחקר.

3 E. Katz, J. Blumler & M. Gurevitch, "Uses and Gratifications Research", *The Public Opinion Quarterly*, 37(4), (1973), pp. 509-523

4 א' כ"ץ ומ' גורביץ, **תרבות הפנאי בישראל**, תל אביב: עם עובד, 1974.

5 תחנת הרדיו המנדטורית, **קול ירושלים**, החלה לפעול רק בשנת 1936, ואילו הטלוויזיה הישראלית הוקמה ב־1968.

6 על עיתון **הצפון** ראו: י' קיסטר, "'הצפון' – המקומון הראשון בארץ", **קשר**, 7 (1999), עמ' 52–56 (להלן: קיסטר, "הצפון").

7 אף שהעמוד ממוספר כראשון, הרי בפועל הוא העמוד השלישי של העיתון, שכן שני העמודים הראשונים אינם ממוספרים. העמוד הראשון (הלא ממוספר) כולל את תוכן העיתון, ואילו מחצית העמוד השני (אף הוא לא ממוספר) מוקדשת למודעות ולמידע על חג הביכורים בחיפה. שני העמודים האחרונים של העיתון אף הם אינם ממוספרים. תופעה זו, של אי מספור שני העמודים הראשונים

והאחרונים, חוזרת ונשנית בכל הגיליונות של העיתון.

8 י׳ פיכמן, שכינת המקום, **השער**, גיליון מס׳ 1, 1.6.1933, עמ׳ 1 (ראו הערה לעיל בעניין מספור העמודים).

9 ״אלה שקדמו לנו״, **השער**, 1.6.1933, עמ׳ 11. על הידיעה לא חתום שם הכותב, וזהותו (זלמן פבזנר) עולה מתוך מכתב למערכת, שפורסם בגליון השני של **השער** (8.6.1933, עמ׳ 18), שבו הוא מתנצל על טעות שנפלה בידיעה המקורית וחותם על המכתב בשמו.

10 מ׳ פוליני, ״כשיש מצב רוח״, **השער**, גליון מס׳ 2, 8.6.1933, עמ׳ 6.

11 מכתב של טריוואקס למר יעקובוביץ, 10.5.1933. המכתב, שנשלח כשלושה שבועות לפני הופעת הגיליון הראשון של **השער**, נמצא באוסף שבדרון (אוטוגרפים) בספרייה הלאומית בירושלים (מספר מדף/סרט/תיק: Schad0109115). שמו הפרטי של הנמען אינו ידוע, אך אפשר שהמכתב נשלח לסופר ולחוקר אברהם לייב יעקובוביץ, שעלה לארץ ב־1935, ואשר כבר שנתיים קודם לעלייתו ביקש למצוא מקום עבודה בארץ ישראל.

12 בניית הטכניון החלה ב־1910, אולם הלימודים במוסד נפתחו רק בשנת 1925. ראו: ח׳ אהרונוביץ, **הדר הכרמל: מסכת עמל ויצירה של דור מיסדים ובונים**, חיפה: ועד הדר הכרמל, 1958, עמ׳ 275 (להלן: אהרונוביץ, **הדר הכרמל**). על גיוס המקורות הכספיים להקמת ״בית ספר טכני גבוה בחיפה״, ראו גם: י׳ פרידמן, ״חברת ׳עזרה׳, משרד החוץ הגרמני והפולמוס עם הציונים, 1901–1918״, **קתדרה**, 20 (1981), עמ׳ 102.

13 ההחלטה על הקמת הנמל בחיפה התקבלה בשנת 1927. ראו: ש׳ שטרן, ״המאבק על הקמת נמל חיפה״, **קתדרה**, 21 (1981), עמ׳ 173.

14 י׳ נמרוד, ״מעורבותו של נורי אס־נעיד בארץ־ישראל: לקורותיה של שותפות יהודית־ערבית״, **קתדרה**, 14 (1979), עמ׳ 154.

15 אהרונוביץ, **הדר הכרמל**, עמ׳ 275–276.

16 א׳ מהולל (1995). **חיפה עבר, ״עתיד״ והווה: סיפורה של כלכלת חיפה בשנים 1990–1995**, חיפה: לשכת המסחר, עמ׳ 149 (להלן: מהולל, **חיפה עבר, ״עתיד״ והווה**).

17 ג׳ ביגר (1989). ״התפיסה האסטרטגית של חיפה בעיני הממשלה הבריטי״, בתוך: מ׳ נאור וי׳ בן־ארצי (עורכים), **חיפה בהתפתחותה 1918–1948**, ירושלים: יד יצחק בן־צבי, עמ׳ 59–67.

18 ת׳ גורן (2008). **שיתוף בצל עימות: ערבים ויהודים בשלטון המקומי בחיפה בתקופת המנדט הבריטי**. רמת גן: [**מו״ל**].

19 א׳ מילס (1932). **מפקד האוכלוסים** [כך במקור] **בפלשתינה (א״י) לשנת 1931**, ירושלים: דפוס המנזר היווני ודפוס גולדברג. מייג׳ור א׳ מילס, שהיה עוזר המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, היה האחראי **לביצוע המפקד. על המפקד ראו גם:** A. Zaiman (1933). "Census of Palestine, 1931", *Journal of the Royal Statistical Society*, 96(4) pp. 660-662

20 אהרונוביץ, **הדר הכרמל**, עמ׳ 276.

21 **הצפון**, 1.9.1926. עמ׳ 1.

22 א׳ כרמל, **תולדות חיפה בימי התורכים**. ירושלים: המכון האוניברסיטאי, 1969, עמ׳ 186.

23 ת׳ גורן, **שיתוף בצל עימות: ערבים ויהודים בשלטון המקומי בחיפה בתקופת המנדט**, רמת גן: אוניברסיטת בר־אילן, 2008, עמ׳ 348.

24 ש׳ שניצר, ״ירושלים, תל אביב, והעתונות העברית״. **קשר**, 7 (1990), עמ׳ 21–25.

25 י׳ לימור, ״תקשורת ההמונים בישראל״, בתוך: א׳ יער וז׳ שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**, כרך ב, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ׳ 1027–1028 (להלן: לימור, ״תקשורת ההמונים״).

26 העיתון שראה אור לראשונה ב־1919 פסק לצאת לאור בשנת 1936 לאחר שתפוצתו התדרדרה והוא נקלע לקשיים כספיים.

27 העיתון החל לצאת לאור ב־1932, ולאחר הקמת המדינה הוחלף שמו ל**ג׳רוזלם פוסט**. על ראשיתו של העיתון ראו: E. Frenkel, *The Press and Politics in Israel: The Jerusalem Post from 1932*

to the Present, Westport, CT: Praeger, 1994

28 הניסיונות הבולטים להוציא לאור יומונים בחיפה היו **כרמל** (1938), **הד הכרמל** (1940–1942) וכן **צהריים** (1946). המחברים משלימים עתה את מחקריהם על עיתונים אלה.

29 על העיתון ראו: קיסטר, "הצפון"; מ' גראור, **עיתונות ומפלגה: קשרי הגומלין בין המפלגה הרביזיוניסטית לעיתוניה**. תל אביב: מכון ז'בוטינסקי, 2002, עמ' 30–32.

30 **הצפון**, 19.2.1926, עמ' 1.

31 **שם**, 12.3.1926, עמ' 1.

32 מינה גראור כתבה על העיתון: "למרות שהעיתון לא החל כעיתון רביזיוניסטי מוצהר, הרי שהעורך היה שייך למחנה הרביזיוניסטי, והחדשות והמאמרים שהוא הדפיס נטו להדגיש את הנעשה במחנה הרביזיוניסטי ולבטא את עמדת המחנה הזה. עם הזמן הפך הצפון להיות יותר ויותר לכל ביטוי של התנועה הרביזיוניסטית". ראו: מ' גראור, **העיתונות של התנועה הרביזיוניסטית בשנים 1925–1948**. תל אביב: מכון ז'בוטינסקי, 2000, עמ' 120.

33 על העיתון ראו: י' לימור וי' ספרן, "'הגליל' – עיתון הבחירות' הראשון בארץ־ישראל", **קתדרה**, 154 (2014), עמ' 85–106.

34 ראו גם רשימת כתבי העת אצל: ז' שביט, "התפתחות כתבי העת והעיתונות", בתוך: מ' ליסק וז' שביט (עורכים), **תולדות היישוב היהודי בארץ־ישראל מאז העלייה הראשונה – בנייתה של תרבות עברית** (חלק א), ירושלים: מוסד ביאליק, 1999, עמ' 157–195. ברשימה זו לא נכלל העיתון **השער**, שלו מוקדש מאמר זה.

35 בקטלוג המאוחד לכתבי עת (ULS) של הספרייה הלאומית בירושלים נכתב כי המוציא לאור של העיתון "לא ידוע".

36 על טריוואקס ראו אצל ד' תדהר (1949). **אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו**, כרך ג, תל אביב: הוצאת המחבר, עמ' 1527.

37 ד' לאור, **אלתרמן: ביוגרפיה**, תל אביב: עם עובד, 2013, עמ' 106(להלן: לאור, **אלתרמן**).

38 בין ספריו ידוע בעיקר יצחק טריוואקס ואליעזר שטינמן (עורכים), **ספר מאה שנה: אנשי מופת וחלוצים ראשונים בארץ ישראל במשך מאה שנה ומעלה**, תל אביב: יצחק טריואקס, תרצ"ח.

39 על נייר המכתבים, מתחת לשם ההוצאה, נכתב בעברית "הוצאה ומסחר של ספרים" ובאנגלית: "בית הוצאה לאור". המשרד שכן ברחוב מזרחי פינת דרך יפו בתל־אביב. על נייר המכתבים מתנוסס שמו של העיתון ביידיש **היינט**, שטריוואקס היה כתבו בארץ ישראל.

40 בשנת 1952 נקבע שמו של רחוב הצמוד לחוף ימה של שכונת בת גלים, מתחנת הרכבל ועד בסיס חיל הים, רציף פנחס מרגולין. ראו: א' פלד, **מדריך הרחובות חיפה**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2007, עמ' 245.

41 בשנת 1952 נקבע שמו של הרחוב, הנמצא סמוך לתחנת הרכבת (תחנת השמונה) בעיר התחתית בחיפה, כנתיב ליפשיץ יוסף. ראו: פלד, שם, עמ' 230.

42 על תפקידו של ליפשיץ ("מנהל העיתון"), אפשר ללמוד גם ממודעת אבל, שפורסמה בגיליון הראשון של **השער** (עמ' 2), שבה משתתפים "המערכת, המנהלה וחבר העוזרים" בצערו על מות אימו. ראו גם בספרו של פלד, שם, עמ' 230.

43 מכתב של טריוואקס ליעקובוביץ, 10.5.1933, בית הספרים הלאומי, אוסף שבדרון, 75.613.

44 עם קבלת המשרה קיבל אלתרמן מתנה מהוריו: מכונת כתיבה "הרמס", שאותה נטל עימו לחיפה. ראו: לאור, **אלתרמן**, עמ' 106.

45 מ' דורמן, **נתן אלתרמן: פרקי ביוגרפיה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1991, עמ' 104.

46 מ' נאור, "המשורר מתרגם טלגרמות", **העין השביעית**, 20.12.2012, נדלה ב־28.10.2019 מן האתר www.the7eye.org.il/41675

47 **שם**.

48 לדוגמה: "פרצופים והרהורים בין המפרץ והים בעיתון", **הארץ**, 23.6.1933, עמ' 7.

49 א׳ ק־ן, ״החגיגות העממיות״, **השער**, גיליון ב, 8.3.1933, עמ׳ 16.
50 לאור, **אלתרמן**, עמ׳ 107.
51 מכתב מטריוואקס ליעקובוביץ, 10.5.1933, בית הספרים הלאומי, אוסף שבדרון, 75.613.
52 כך עולה ממכתבו של טריוואקס ליעקובוביץ, ששהה כל הנראה בחו״ל, ובו השיב על פנייתו של האחרון להצטרף לצוות עובדי העיתון החדש: ״הייתי רוצה מאד כהצעתך להעבירך הנה. אולם איך אפשר הדבר? הלא אתה שם כעץ שתול על פלגי מים במובן החומרי. לפי ידיעתי הנך מרוויח שם בערך 30 לא״י לחודש, ופה משכורות נמוכות יותר ואף אינן מגיעות לכדי חצי מזה״, מכתב ליעקובוביץ, שם.
53 שם, שם.
54 ביניהם: **משפט הכותל: דין וחשבון ועדת הכותל המערבי**, תל אביב: תל אביב, תרצ״א; **ועדת החקירה (או: ועדת החקירה האנגלית הפרלמנטרית בא״י, 1929)**, תל אביב: תל אביב, 1930.
55 מחירי המודעות ב**השער** התפרסמו בעמוד הראשון של הגיליון הראשון של העיתון. מחירי המודעות בעיתונים **דבר** ו**דאר היום**: ראו העמודים הראשונים בשני העיתונים בתאריך 1.6.1933.
56 **השער**, גיליון מס׳ 3, 15.6.1933, עמ׳ 2. במודעה צוין כי על המעוניינים בתפקיד לפנות ״למערכת בחיפה או לסניף בתל־אביב״.
57 מאמר מערכת (ללא כותרת), **השער**, 1.6.1933, עמ׳ 1.
58 בדיקה בארכיון הלאומי בלונדון העלתה כי המסמכים מאותה תקופה הושמדו. גם בדיקה בארכיון המדינה בירושלים לא העלתה קיומם של מסמכים רלוונטיים.
59 תיקוני טעויות, **השער**, גיליון מס׳ 4, 22.6.1933, עמ׳ 20.
60 לימור, ״תקשורת ההמונים״, עמ׳ 1027.
61 מהולל, **חיפה עבר, ״עתיד״ והווה**, עמ׳ 194.
62 שם, שם.
63 שם, שם. ראו גם ״עיתון לחיפה״, **דאר היום**, 14.8.1933, עמ׳ 4.